

câd, Meymûn b. İshak, Ebû Süleyman el-Harrânî, Gulâmu Sa'leb başta olmak üzere çok sayıda muhaddisten rivayette bulundu. Aynı zamanda muhaddis olan Kadî İbn Kânî'den fıkıh ve hadis, müfessir Ahmed b. Kâmil'den kıraat, tefsir ve fıkıh, İbn Miksem el-Attâr'dan kıraat öğrendi. Kendisinden Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, Ebû İshak eş-Şîrâzî, Berkânî, İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî, Sâbit b. Bündâr gibi muhaddisler hadis rivayet etti. Erken yaşta hadis tahsiline başlaması ve uzun yıllar hadis öğretmesi sebebiyle "müsnidü'l-İrâk" diye tanınmış olup hadis münekkidleri onu sika ve sadûk terimleriyle değerlendirmişlerdir. İtikadda Eş'arî, fıkıhta Hanefî mezhebini tercih ettiği, Kûfeliler'in görüşünü benimseyerek nebîz içtiği, ancak ömrünün sonuna doğru bu alışkanlığından vazgeçtiği rivayet edilir. İbn Şâzân 30 Zilhicce 425'te (15 Kasım 1034) Selh'te vefat etti ve Bâbüddeyr Kabristanı'na defnedildi. Cenazesinde Hatîb el-Bağdâdî de hazır bulunmuştur.

Eserleri. 1. *el-Meşyehatü'l-kübrâ*. Hocalarından âlî isnadla aldığı hadisleri ihtiva eden eserin bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmakta olup *el-Müntekâ min hadîsi İbn Şâzân* adıyla kaydedilen bu nüshanın *el-Meşyehatü'l-kübrâ*'nın bazı bölümleri olduğu söylenmektedir (birinci kısım, Mecmua, nr. 88, vr. 86-95; ikinci kısım, Mecmua, nr. 78, vr. 123-136; beşinci ve son kısım, Hadis, nr. 297, vr. 235-246). 2. *el-Meşyehatü's-suğrâ* (*el-Meşyehatü's-sağire*). İbn Şâzân'ın kendilerinden hadis dinlediği hocalarının birer hadisini kaydettiği eserin bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Hadis, nr. 347, vr. 46-61), diğer bir nüshası da Yale Üniversitesi Kütüphanesi'nde (AY, nr. 674) bulunmaktadır. 3. *el-Hadis*. Eserdeki hadislerden Ebû'l-Kâsım Abdülazîz b. Ali el-Ezci (ö. 444/1052) tarafından yapılmış seçmeleri ihtiva eden bazı kısımlar Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Hadis, nr. 248, vr. 10-28; Mecmua, nr. 31/3, vr. 101-114, 115-128; nr. 78/6, vr. 125-135; nr. 79, vr. 104-109; nr. 88, vr. 86-96). 4. *el-Efrâd*. Üç imlâ meclisindeki rivayetlerini ihtiva eden eserin Hasan b. Ali b. Müzhib b. Ebû Ali İbn Şâzân'ın semâ kaydının da bulunduğu bir nüshası ile (Mecmua, nr. 90, vr. 21-38) baş tarafı eksik diğer bir nüshası (Mecmua, nr. 37, vr. 79-84) Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır. 5. *Cüz' min hadîsi İbn Şâzân*. Ebû Gâlib Muhammed b. Hasan el-Bâkılânî'nin kendisinden yaptığı rivayetlerle (Mecmua, nr. 1139,

vr. 1-26) hadis cüzlerinin sekizinci kısmını ihtiva eden bazı bölümleri Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Umumi, nr. 9411, vr. 1-26). Müellifin Ebû İmrân Ahmed b. Abdülcebâr el-Utâridî, Gulâmu Halîl Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed el-Bâhiî, Ebû'l-Hasan b. Fazl b. Semh el-Büsirâî ve Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer b. Muâviye'nin hadislerini ihtiva eden cüzünün bir nüshası da aynı kütüphanede kayıtlıdır (Mecmua, nr. 75, vr. 135-146). 6. *Hadîsü Ebî Sehl Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh b. Ziyâd el-Kattân'an şüyühih*. Ebû Sehl el-Kattân'ın rivayetlerini ihtiva eden eserin dördüncü kısmının bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de bulunmaktadır (Mecmua, nr. 85, vr. 227-258). 7. *Hadîsü Şu'be (b. el-Haccâc)* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 90, vr. 1-13). Bunların yanında *Fevâ'idü İbn Kânî* ve *gayrih* adıyla hocası İbn Kânî ve diğer bazı kimselerin nâdir rivayetlerini bir araya getirmiş olup 496'da (1103) istinsah edilen eksik bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de kayıtlıdır (Hadis, nr. 297, vr. 151-168). İbn Şâzân, ayrıca İbn Mâce'nin *Târihu'l-hulefâ*' adlı eserine Muktefî-Billâh'tan sonraki beş halifeyi Ebû Bekir eş-Şâfiî ile birlikte ilâve etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hadîb, *Târihu Bağdâd*, VII, 279-280; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 335; İbn Asâkir, *Tebayün keşibi'l-müfterî*, s. 245-246; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam* (Atâ), XV, 250; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 445; Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 429-430; XVII, 415-418; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1075; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍḍiyye*, II, 38-39; L. Nemo, *Arabic Manuscripts in the Yale University Library*, New Haven 1956, s. 78; Sezgin, *GAS*, I, 187-188, 229-230; Elbânî, *Maḥṭūṭât*, s. 60-62; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 626; Yâsin Muhammed es-Sevvâs, *Fihrisü Maḥṭūṭâti Dâri'l-kütübî'z-Zâhiriyye*: Mecâmî', Dimaşk 1403/1983, I, 278; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), I, 86; II, 180; Ali Bettekon, "İbn Şâzân", *DMBİ*, IV, 49-50.

ALİ TOKSARI

İBN ŞÂZÂN en-NİSÂBÜRÎ (ابن شاذان النيسابوري)

Ebû Muhammed Fazl b. Şâzân
b. Halîl el-Ezdi en-Nisâbüri
(ö. 260/874)

İmâmîyye Şiâsi'nin
erken devir kelâm ve fıkıh âlimi.

II. (VIII.) yüzyılın son çeyreğinde doğduğu tahmin edilmektedir. Arap asıllı bir aileden olup Nîşâburludur. 193 (809) yılından sonra babasıyla birlikte gittiği Bağdat'ta tahsiline başladı. İlk olarak İsmâil

b. Abbâd'dan Kur'an dersleri aldı, ayrıca Muhammed b. Ebû Umeyr'den bazı eserler okudu. Ardından Kûfe'ye geçti; Hasan b. Ali b. Faddâl, Hasan b. Mahbûb, Safvân b. Yahyâ, Nasr b. Müzâhim'in öğrencisi oldu. Birkaç yıl sonra Vâsıt'a geçti. Hocaları arasında Muhammed b. Cumhur ve Hammâd b. İsâ gibi muhaddislerin ismi geçtiği dikkate alınırsa Basra'ya da gittiği söylenebilir. İbn Şâzân'ın on iki imamdan Ali er-Rizâ, Muhammed el-Cevâd ve Ali el-Hâdî'ye talebelik yaptığı ve kendilerinden rivayette bulunduğu nakledilir, ancak bu bilgileri ihtiyatla karşılayan yazarlar da vardır. İbn Şâzân tahsilini tamamladıktan sonra Nîşâbur'a döndü ve ilmî faaliyetlerini yürütmek üzere burada ikamet etti. Abdullah b. Tâhir zamanında Şiî olması sebebiyle Nîşâbur'dan sürgün edildiyse de ardından tekrar memleketine geldi. Beyhak'ta bulunduğu sırada yörenin Hâricîler'i tarafından öldürülmek istendi ve onlardan kaçmaya çalışırken 259'da (873) hastalandı, ertesi yıl vefat edip Nîşâbur'da defnedildi. Kaynaklarda İbn Şâzân künyesiyle zikredilen Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Kummî, Ebû'l-Fazl Ali b. Hasan b. Ahmed ve Fazl b. Şâzân er-Râzî gibi Şiî âlimleri bazı müelliflerce İbn Şâzân en-Nisâbüri ile karıştırılmıştır (İbnü'n-Nedîm, s. 287; A'yânü's-Şî'a, II, 266).

Hadis, tefsir ve fıkıha dair eserler de yazmakla birlikte İbn Şâzân'ın ilmî şahsiyetinde ağır basan taraf onun bir Şiî kelâmcısı olmasıdır. Her ne kadar Eş'arî ve Şehristânî, İbn Şâzân'ın hadis nakleden Şiî bir müellif olduğunu belirtirlerse de (*Maḥlât*, s. 63; *el-Milel*, I, 190) Şiî müellifler kelâmcı yönünü öne çıkarırlar. Ehl-i sünnet, Havâric, Kerrâmiyye, Mu'tezile, Gâliyye ve Mürctie gibi mezheplerle Hristiyanlık, Seneviyye gibi İslâm dışı gruplara karşı reddiyeler yazan İbn Şâzân'ın bazı itikadî görüşleri şöyledir: Müslümanlar biri Ehl-i sünnet, diğeri Şiâ olmak üzere başlıca iki mezhebe ayrılır. Farklı gruplardan oluşan Ehl-i sünnet kendi içinde birbirini eleştirmekle birlikte rivayet ettikleri hadisleri kabul eder ve birlikte namaz kılarlar. Buna karşılık Şiîler'in şahitliğini ve naklettikleri hadisleri reddedip arkalarında namaz kılmazlar. Ehl-i sünnet'e göre Allah, son peygamberi vasıtasıyla insanlara dinî ve dünyevî konularda muhtaç oldukları bütün hükümleri bildirmiş, Hz. Peygamber de bunları bilememiş veya bildiği halde açıklamamıştır. Ashap ve tâbiînin kendi re'yelerine dayanarak ortaya koydukları hükümler de sünnettir, bu

anlayışa muhalefet eden herkes bid'atçı ve sapık kabul edilir. Ehl-i hadisin ilâhî sıfatlara dair naklettikleri rivayetler bütünüyle Allah'a ve Resulü'ne yapılmış iftiralardan ibarettir (el-İzâh, s. 3-4, 30). Ehl-i sünnet'in re'ye başvurmak gerektiğine dair ileri sürdüğü rivayetler de asılsızdır. Nitekim Kur'an'ın, ilâhî hükümleri bir tarafa bırakıp insanların arzularına tâbi olmayı yasaklaması (el-Mâide 5/49) bunu teyit edici mahiyettedir. Akla başvurmaya câiz görmek vahye olan ihtiyacı ortadan kaldırır ve akli istidlâl yapan kimseleri peygamberden üstün hale getirir (a.g.e., s. 110-111). Ayrıca re'y ve akıl insanların ihtilâfa düşmesine yol açar; halbuki Kur'an-ı Kerîm, fikir ayrılığına düşenlerin ilâhî rahmetten mahrum kalacaklarını haber vermektedir (Hûd 11/118). Resûl-i Ekrem'in ihtilâfî teşvik ettiğini ileri sürmek ona ve getirdiği dine yapılabilecek en büyük kötülüktür, zira ihtilâf insanları savaşa ve mahvolmaya götürür (a.g.e., s. 124-125). Ehl-i sünnet'in müslümanların çoğunluğunu oluşturması onların hak yolda bulunduğu delil teşkil etmez, çünkü kâfirler de yeryüzünde en büyük çoğunluğu oluşturmaktadır. Ehl-i sünnet bir taraftan zina eden, adam öldüren ve büyük günah işleyen, dolayısıyla Allah'a ve Resulü'ne isyan eden kimsenin tekfir edilemeyeceğini iddia etmiş, diğer taraftan halifeye başkaldırının kâfir olacağına hükmederek açık bir çelişkiye düşmüştür. Bu ise mühlidlerin İslâm'a yönelttiklerinden daha kötü eleştirilerin yapılmasını mümkün kılan bir husustur (a.g.e., s. 190). Ehl-i sünnet'in hilâfete ilişkin iddiaları da Hz. Peygamber'in bu konuda hiçbir tâlimat vermediği, dolayısıyla Kur'an'da yer alan ilâhî buyruğa muhalif davrandığı anlamı taşır. Kur'an'da, ölüm vakti geldiği zaman geride bırakacakları hayır konusunda vasiyette bulunmanın Allah'tan sakınanlara emredildiği beyan edilmiştir (el-Bakara 2/180). Buna göre Allah'tan en çok sakınan biri olarak Resûl-i Ekrem'in İslâm için hayırların en büyüğü olan hilâfet gibi önemli bir konuda herhangi bir vasiyette bulunmadığını ileri sürmek onu ilâhî buyruğa uymamakla itham etmektir (a.g.e., s. 200). Kur'an'ın toplanması, hilâfet, rec'at, cuma namazı, avlanma, Hz. Peygamber'in hanımları, hadlerin tatbiki, mirasın taksimi, günahların affı, peygamberlerin ismeti, müt'a nikâhı, talâk gibi konularda Ehl-i sünnet'in çelişkili görüşler benimsediğini gösteren ve kendilerince muteber sayılıp nakledilen rivayetler mevcuttur.

Allah, maddî cisimler gibi olmamakla birlikte zihnin dışında mevcut bulunan bir varlık anlamında cisimdir. O zâtıyla arş-tadır, fakat yaratıklara benzemez. İlâhî sıfatlar te'vil yöntemiyle bilinemez, bu konudaki nasların aynen benimsenmesi gerekir. Kelime-i şehâdet getirdikten sonra kişinin Allah'tan gelen bütün vahiyleri ikrar edip ilâhî hücceti tasdik etmesi gerekir. İmam nasla belirlenir. Bu konudaki naslar, ilk imamın Hz. Ali olduğunu ve onun soyundan gelen on bir kişi ile devam edeceğini gösterir. İmamların kesintisiz bir şekilde ilâhî bilgilere mazhar olmaları söz konusu değildir. Esasen dinî hususlarda insanların muhtaç oldukları bilgiler Kur'an'da ve Sünnet'te mevcuttur. Bununla birlikte imamlar da ilâhî ilham alarak bilgilerini Hz. Peygamber'in kaynağına dayandırır.

Nasçı bir yöntem benimsediği anlaşılan (bk. AHBÂRİYYE) İbn Şâzân'ın Ehl-i sünnet'e yönelttiği eleştirilerde bu muhafazakâr tutumunun büyük etkisi vardır. Ayrıca onun mezhep taassubuna kapılarak objektif davranmadığı da dikkat çekmektedir. Devlet başkanlığı gibi sosyolojik değişimlere ve müslüman toplumların tercihlerine bağlı bir hususun belli bir ailenin on iki ferdine tahsis edilip sınırlandırılması, İslâm'ın evrenselliğiyle bağdaşmadığı gibi on dört asırlık İslâm tarihinin gerçeklerine de uymamaktadır. Aynı zamanda İmâmiyye'nin fakihleri arasında zikredilen İbn Şâzân fıkıhta da nasçı bir yöntem benimsemiştir. İmâmiyye kaynaklarınca nakledilen bazı hadislerin isnad zincirinde yer alan İbn Şâzân imamlardan nakillerde bulunmuş, Hişâm b. Hakem ve Yûnus b. Abdurrahman gibi nakilci âlimlerin halefi kabul edilmiştir.

Eserleri. İbn Şâzân'ın bazı müelliflerce 180 civarında olduğu belirtilen eserlerinin belli başlıları şunlardır: 1. *el-İzâh*. Başta imâmet olmak üzere Ehl-i sünnet'in çeşitli itikadî ve fikhî görüşlerinin eleştirildiği eserde Mu'tezile, Cebriyye, Mürcie gibi mezheplerin görüşleri de tenkide tâbi tutulmuştur. Eser, Seyyid Celâleddin el-Hüseynî el-Urmevî tarafından zengin dipnotlar ilâvesiyle yayımlanmıştır (Tahran 1395). 2. *İşbâtü'r-rec'a*. Eserin bir kısmını *Muhtaşaru İşbâtü'r-rec'a* adıyla Seyyid Bâsim el-Müsevi neşretmiştir (Türâşûnâ, sy. 2/15 [Kum 1409], s. 201-222).

İbn Şâzân'ın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *er-Red 'alâ ehli't-ta'îl*, *er-Red 'ale'l-gulât*, *er-Red 'alâ Muhammed b. Kerrâm*, *er-Red 'ale'l-Mürce'e*, *er-Red 'ale'l-Bâtiniyye ve'l-*

Karâmiya, *er-Red 'ale'l-Eşam*, *er-Red 'ale'l-seneviyye*, *er-Red 'ale'l-müşellese*, *er-Red 'ale'l-Mennâniyye*, *el-Gaybe*, *Erba'u mesâ'il fi'l-imâme*, *el-İsti'tâ'a*, *el-A'râz ve'l-cevâhir*, *Kitâbü'l-İmân*, *Kitâbü't-Tevhîd*, *Mârifetü'l-hüdâ ve'l-qalâl*, *el-Va'd ve'l-va'id*, *Mesâ'ilü hudûşü'l-âlem*, *el-İmâme*, *Kitâbü'l-İlel*, *el-Ferâ'izü'l-kebîr*, *el-Ferâ'izü'l-evsaf*, *el-Ferâ'izü's-sağır*, *Kitâbü'l-Müt'ateyn*, *el-Mesh 'ale'l-huffeyn*, *es-Sünen*, *et-Talak*, *Tefsîrü'l-Fazl b. Şâzân*, *Kitâbü'l-Kırâ'ât* (bu son eserin Fazl b. Şâzân er-Râzi'ye ait olabileceği de belirtilmiştir).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh* (nşr. Seyyid Celâleddin el-Hüseynî el-Urmevî), Tahran 1395, s. 3-4, 30, 110-111, 124-125, 190, 200; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 63; İbn Bâbeveyh, *el-İfşâl*, Kum 1403, s. 58; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 287; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl*, Bombay 1317, s. 216; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, Kum 1381/1961, s. 420; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 190; Brockelmann, *GAL Suppl.*, III, 1201; Abbas el-Kummî, *Sefinetü'l-bihâr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Murtazâ), II, 368; Hasan es-Sadr, *Te'sîsü's-Şî'a*, Tahran, ts. (Şeriketü'n-neşr ve't-tibâati'l-İrâkiyye), s. 377; A'yânü's-Şî'a, II, 266; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşânifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, II, 332, 490; Kays Âl-i Kays, *el-İrâniyyûn*, III, 31-43; Abdullah Ni'me, *Felâsifetü's-Şî'a*, Beyrut 1987, s. 358-363; Ahmed Pâketçi, "İbn Şâzân", *DMBİ*, IV, 50-52.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

İBN ŞEBBE

(ابن شبة)

Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe
en-Nümeyrî el-Basrî
(ö. 262/876)

Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere adlı
eseriyle tanınan şehir tarihçisi,
fakih ve muhaddis.

1 Receb 173'te (24 Kasım 789) Basra'da doğdu. Asıl adı Zeyd olan babasına Şebbe denilmesinin sebebi, annesinin çocukken ona söylediği ninnide "şebbe" (büyüyüp yiğit olmak) kelimesinin sık sık geçmesidir. Benî Nümeyr kabilesinin mevlâsı olan İbn Şebbe, ilk öğrenimini doğduğu yerde babasının ve Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, Asmaî, Muhammed b. Beşşâr b. Bürd gibi âlimlerin yanında yaptı. Daha sonra Abadan (Hatîb, XI, 209) ve Bağdat'a gitti. Burada Abdülvehhâb es-Sekafî, Muhammed b. Ca'fer Gunder, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ali b. Âsım, Yezîd b. Hârûn ve şeyhi Ebû Âsım en-Nebîl gibi birçok âlimden hadis ve ahbâr aldı. Ayrıca başta fi-